

HINNI ÉS TUDNI.

*

EGYHÁZ BESZÉD,

MELYET

A NAGYVÁRADI KIRÁLYI JOGAKADEMIA
SZÁZÉVES JUBILAEUMA ALKALMÁBÓL

1889. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 17-ÉN A PREMONTREIEK
TEMLOMÁBAN

TARTOTT

Dr SCHLAUCH LŐRINCZ,

VÁRADI PÜSPÖK.

BUDAPEST,

1889.

„Isenben élünk, mozgunk és vagyunk.”

Apost. Cselek. XVII. 28.

Ünnepet ül ma a tudomány, és a mai nap határkő lesz egy intézet százéves fejlődésének, mely e város és messze terjedő vidékének szellemi haladására, művelődésére erkölcsi önérzetének emelésére hathatós befolyást gyakorolt.

Egy magasztos lelkületű királyné teremtette a magyar kulturának ezen középpontját, és lehetővé tette, hogy Szent László városában tovább füződjék az ősök hagyománya, mely a jogérzet ébrentartásához kötötte a vallást mindenha; mindkettő által pedig fentartotta a magyar ifjúságban a nemzet kegyeletét, mely a trón iránti hűségben s a haza iránti szeretetben nyilvánúl.

Az ünnephez csatlakozik az egyház is. Megnyitja a tudomány előtt szentélyét, oda vezeti az oltárhoz, és égre mutatván megjelöli a kút-

[4]

forrást, a honnan fakad minden tudás, s a hová, mint legfőbb ideálhoz van kötve minden szellemi fejlődés (evolutio). - Mert a hitnek és tudománynak egy a forrása; és azért az egyháznak mindig elve volt: *«hogyan legyen a hit észszerű, a tudomány pedig hívő.»**

Az elmélet elválaszthatta e kettőt; de az élet és az egyház mindig összekötötte azokat.

Athene legfőbb ítélőszéke az *Areopag*, volt. Birák csak azok lehettek, kik már a legfőbb államhivatalokat viselték, s a kik állhatatosság, szigor és tiszta élet által kitűntek. Ezen ítélőszék oly jó hírben állott, hogy Demosthenes mondása szerint soha ítéletet nem hozott, melylyel mind a két fél nem lett volna megelégedve. Ulései a szabad ég alatt, a sötét éjnek idején tartattak; nem lehetett tehát a birák szívét megvesztegetni, nem az irgalmasság részrehajlását felkölteni. Sem a vádlott megtört alakja, sem halvány arca, sem kitörő könyei nem lehettek hatással a birákra. Egyszerű kérdésekre és rövid feleletekre fehér és fekete golyókkal történt a szavazás. Kisértetiesen, mint a

*Origenes Stromat. I. II. 4.

[5]

nép lelkiismerete, hallgatagon, mint a sír, működött; ítélete, lett légyen az fölmentő vagy sújtó, a nép által, mint az istenek ítélete fogadtatott.

Ezen ítélőszék előtt jelent meg Sz. Pál, mint a keresztény világ lelkiismeretének képviselője, a természetrend elhalványuló lelkiismerete előtt.

A görög philosophiának jelszava: *«ismerd meg önmagadat»*, már ekkor üres szójátékká vált; a társadalmi közerkölcsiség nem volt már képes megőrizni az érzelmek tisztaságát, megnyugtatni a felzaklatott szíveket, leküzdeni az ismeretlen sorsból való félelmet; az erény és bűnnek fogalmi összezavartattak.

Itt, az akkor ismert világ legműveltebb nemzetének kitünőségei előtt körvonalozta Sz. Pál rövid, de velős szavakban a kereszténység nagy eszméit; itt mondotta azon örökké emlékezetes szavakat: *«In Deo vivimus, movemur et sumus»*, *«Istenben élünk, mozgunk és vagyunk»*;^{*} és ezekkel felállította a keresztény vallás alapeszméjét, hogy ne mondjam alapdogmáját, - hogy tudniillik: *az ész és a szív életének, a hitnek és a tudománynak, az emberiség*

^{*}Apost. Csel. XVII. 28.

[6]

életének s tevékenységének és egész lételének központja az Isten; - felállította ezen elvet az akkori görög philosophia ellenében, mely azt mondta: az ember minden, a fejlődés csak az önismeret fokozása, a moral az önzés, a végczél a megsemmisülés a természetben. (Heraclitos.)

Midőn tehát Sz. Pál ezt tette: felállította a válaszfalat, mely a pogány és a keresztény felfogás közt uralkodott.

Ő két táborra osztotta az emberiséget; az egyikhez tartoztak azok, kik kizárva minden természetfölötti befolyást, pusztán a természeti erőkből, ezek fejlődésében s azon tapasztalati tényekben, melyek az ember szemei előtt folynak le, keresték ama törvényeket, melyek a világot kormányozzák; - a másik táborban állottak azok, a kik épen a természeti erő csodálatos működéséből következtették azt, hogy e magasatos világszerkezetnek van egy mindenható, egy véghetetlen bölcs teremtője, kinek véghetetlen akarata képezi a természeti törvényeket és erőket; kinek hatalma fentartja a világot; kinek gondviselése vezeti, neveli és boldogítja az emberi nemet.

A művelt Európa Sz. Pál mellé állott; a Krisztus

[7]

által megállapított keresztény világrend hívének vallotta magát; küzdött a művelődésért, de küzdött a kereszt szent jelvénye alatt; haladt a tudományban, de nem lökte el magától a hitet, hanem e kettőnek harmoniájában találta fel az emberi méltóságnak fényét.

Tizenhatsz század történelme igazat adott a kereszténységnek nem létezik magasztos gondolat, nincs nemes érzelem, nem jelezhető fönséges ideál, melyet az nem teremtett vagy el nem fogadott volna. Tények beszélnek; - rossz fának ilyen gyümölcsei nem lehetnek.

Ma azonban a tudományos kutatás terén ismét egy oly törekvés kezd nyilvánulni, mely ellentétbe akarja helyezni a tudományt a vallással; újra el akarja foglalni a régi álláspontot, mely már egyszer tarthatatlannak bizonyult a kereszténységgel szemben; s így ismét fölvenni akarja a soha teljesen meg nem szakadt fonalat, tudniillik: egyedül és kizárólag a természeti erők végzetteles működésében keresni az emberi nem fejlődését és haladását; kizárván a művelődésből mindazt, a mi Istenhez vezet, és semmi súlyt sem kölcsönözvén a vallásnak a művelődés terén.

Ezen tudományos törekvésnek jelszava: *tudni és nem hinni, látni és nem sejteni*; a kereszténységnek ezek ellenében jelszava: *hinni és tudni, a sejtelemben pedig keresni a fonalat, mely a megismeréshez vezet.*

E kettőnek összefoglalása képezi az ésszerű haladás alapját, a közerkölcsiség nélkülözhetlen föltételeit.

Erről fogok beszélni.

A ki már komolyan foglalkozott az élet kérdéseivel; a ki maga tanult és nem mások után beszél: az bizonyára azon meggyőződésre jutott, hogy számtalan kérdés van, melyre a tudomány *egymaga* feleletet nem adhat! s nem is fog soha adhatni.

Mi vagy ki hozta létre a nagy világot? Isten? vagy önmagától lett az? - Ha képzelhetnők is, hogy e nagy világ ős állapotában, véghetetlen kis parányokból állott, kérdés: mi vagy ki adott e parányoknak erőt, mozgást, meleget? és ha valamikor e világ ismét véghetetlen parányokra szétfoszlik: mi volt a célja ezen pompás színjátéknak, vagy ezen borzalmas drámának, mely évezredek

[9]

át lejátszódott? Mi az anyagnak és az erőnek lényege? hogyan támadt a földön az első élet? mi az élet? mi a halál? hogyan jött létre az első gondolat, az első érzelem?

Mindezen kérdésekről lehet szépen és nagy tudományos készültséggel okoskodni; lehet a mai tapasztalásból következtetést vonni arra, hogy mi *történhetett* évezredek előtt; de vajjon csakugyan úgy történt-e? - arra tényeket felhozni nem lehet; pedig a gyakorlati ész tényeket követel.

Az ember szellemi tehetségei sokkal korlátoltabbak; a föld, és rajta az ember sokkal kisebb pont a nagy végtelenségben, mintsem hogy azt bármi eszközök segítségével átölelhessen ma, vagy bármikor. Lehet itt sejteni, lehet itt gyanítani; de az élet nagy titkai mindig hét pecséttel elzárt könyv leend, melyet a szentírás szavai szerint, *«senki sem a mennyben, sem a földön meg nem nyithat»*, csak Az, a ki *«megöletett és megváltott minket Istennek az Ő vérével»*.*

A léghajósok állítják, hogy fölemelkedvén a

*Sz. János Jelenések könyve V. 3, 9.

[10]

föld színéről, minél magasabbra szállanak, annál inkább eltűnik a földi zaj; a halotti csend növekszik, s a léghajósokat egy sajátságos érzés fogja el. Letekintve a földre, az emberek mint egy hangyaboly látszanak, míg végre összeolvadván a földdel, nyomuk sem látszik többé. És ez történik alig egy mértföldnyi emelkedésnél.

S most képzeljünk magunknak a nagy, végtelen és sötét űrben egy, parányok által meg nem tört fénysugarat. Képzeljünk magunknak egy fénysugarat, mely, az örök gondolatnak, az örök értelemnek, szóval a szellemi és anyagi élet titkait foglalja magában.

Képzeljük magunknak az embert, a ki évezredek óta keresi e fénysugarat, a sötétben itt-ott véletlenül érinti azt, de annak birtokába nem juthat; mert a sötét űrben ismét eltéved.

Képzeljük, hogy az ember hatalmas eszével birtokába ejti e fénysugárnak egy részecskéjét, egy szikráját, melyre építi okoskodásait, tudományos rendszereit; építi mindazt, a miről értelem, tapasztalás bölcsélet, természettudomány fölvilágosítást nyújthat. (Guyeau.)

S akkor kérdezzük: fel van-e jogosítva a tudo-

[11]

mány, mai álláspontján, kárhóztató vagy megsemmisítő ítéletet mondani reánk, kik a tudomány mellé a hitet állítjuk? a kik azt mondjuk: dicsőség az emberi észnek, dicsőség a tudománynak, mert az embert Istenéhez emeli; de mert az ész csak egy része az ember szellemi életének; a tudomány csak egyik oldala az emberi lélek tevékenységének: adjon helyet a szív, az érzelmi, a kedélyéletnek is, és ne feledje, hogy a természeti világ mellett ott áll az erkölcsi életrend.

Igen; az erkölcsi életrend, mely magában foglalja az emberi nem legdrágább kincseit: a szabadságot, szeretetet, az önfeláldozást, melyeket az élettan (physiologia) hiába akar a nyers természetből vagy az idegek öntudatlan működéséből magyarázni; mely életrendnek titkai sokkal mélyebben rejlenek, hogy sem az ész valaha oda hathasson; mely életrendnek legpraegnásabb kifejezése a hitben nyilvánul, «a hol az ideál valósággá válik, és a hol a valóság idealis». (Hettinger.)

S mivel a tudomány soha sem fogja földeríteni az élet titkait, mi tovább is megyünk és azt mondjuk: *a hitnek, a vallásnak kell átömlnie a*

[12]

tudományos kutatásokon, hogy figyelmeztesse korlátaira, hogy megmentse a tévedésektől, hogy vele karöltve járván, vezessék és neveljék az emberi nemet, és létesítsék a lelki élet azon ideálját, mely kiemelvén az embert a föld szűk keretéből, az Istennel való egyesüléshez közelebb vigye, azon ideált, mely után az emberi nem eseng.

Ezen ideál mindig élt az emberi nem lelkiismeretében; s midőn egy részről hosszú szenvedéssel telt életében mindig e fölvilágosodás után törekedett, tanult, dolgozott, bővítette ismereteinek körét úgy, hogy ma már a tudomány bámulatos magaslaton áll: egyúttal szívósan ragaszkodott a valláshoz is, és soha nem engedte, hogy az lelkiismeretéből kiszakítassék. - Eldobta időnkint magától, de ismét visszatért hozzá; az emberi ész hullámvásai meg nem ingathatták azt. A vallás oly magas sphaerákban lakott mindig és lakik ma is; másrészt oly mélyen gyökerezik az ember életében, hogy a tudomány mozgalmi azt nem sérthetik.

A tudomány hiában támaszkodik a természet rideg törvényeire, hogy kiüzze az ember lelkéből a vallást; *mert a vallás is a természet szava.*

Hiába törekszik az embert lenyomni oda, a hol csak az öntudatlan és kérlelhetetlen természet törvényei uralkodnak és működnek; mert az emberiség érzi, hogy ezen rendszer őt az állatiasságba sülyesztené és megakasztaná a művelődés menetét; az emberiség érzi, hogy a *végzetetlennek sejtelme*, melyet lelkünkől ki nem űzhetünk nem álom; hogy *sorsunkban a jó Isteni Gondviselés* kezeit keresni nem pusztán képzelet vagy gyermekded áhitat; érzi, hogy az *igazságnak érzete*, mely bennünk lakik, nem megszokás vagy az atavismus szerzeménye, hanem egy absolut hatalomnak nyomása; hogy az *ellentéteket*, melyek e világon uralkodnak, nem a tudomány fogja kiegyenlíteni hanem azon kéz, mely a halál által megszakított jónak és rosznak jutalmát az örök életben adandja.

Az ember, bármit mondjanak is egyesek, soha sem fog a megsemmisülés gondolatával megbarátkozni; gondolataiban, érzelmeiben, terveiben, egész tevékenységében ott áll a háttérben az elenyészhetlen élet eszméje

Az emberi szív oly annyira ragaszkodik az örök élet gondolatához, hogy a porladozó hulla láttára

[14]

felháborodik és képzeletében elűzi magától még a csontváz képét is. A csonthoz hozzá képzeletben a testet; a fejnek visszaadja a velőt; az elhomályosult szemnek a fényt; és soha sem fog megbarátkozni azon gondolattal, hogy a természet annyira vihesse az ironiát, miszerint az emberi életre annyi terhet és annyi nyomort rakjon a nélkül, hogy az megjutalmaztassék. (Renan.)

Itt a tudomány néma; de annál hatalmasabban emeli föl a vallás megnyugtató szózatát.

Művelt embernél az ész és a szív egyensúlya jelenti a boldogságot; de ezen egyensúlynak előfeltétele a tudomány és a vallás összhangzata.

Nagy szellemnek egyszersmind mély szellemek de ha a lélek a dolgok mélyére hat, mindig megtalálja ott hasonmását - az Istent. (Hettinger.)

Felületes lelkek megelégednek a tapasztalati tényekkel, megelégednek azzal, a mit látnak, a mit érthetnek; mert könnyebb a tényekkel elbánni, mint mélyebbre ható lélektani tanulmányokat tenni, mihez mindig nagy készütség kívántatik.

De ha az ember egyszer önlelkének tanulmányozására tér, akkor ott ugyanazon ellentéteket

[15]

fogja találni, melyek őt a nyilvános életben is oly nagyon nyugtalanítják; s azt fogja találni, hogy az ember esze és szíve közt örökös küzdelem foly, mely küzdelemben - meg kell vallani - *nem mindig az ész a győztes*.- Csak néhány, ily ellentétet kívánok elősorolni: így ha az *ember a polgárosodás* legmagasabb fokán áll, - erkölcsi tekintetben sokszor a legalsóbb lépcsőn van; ha *nincs nevelése és szabad*, durva; ha *finom műveltséggel* bír, - önmagának kovácsolja a társadalmi illem lánczait; ha *tudós*, - rideg lesz, és képzelete elhalványul, elveszti az élet poésisét; ha *költővé válik*, - a hideg észszel nem mindig számol; ha *hatalomra jut*, - viselkedésében száraz és kemény; ha *érzékeny szívvel* bír, jelleme gyengévé válik; ha *gazdag*, - büszke; ha *szegény*, - irigy; ha *boldog*, - könnyen elbizakodik; ha a *sors sújtja*, - kétségbe esik. (Chateaubriand.)

És mindez nagyobbára úgy van; de ha így van, akkor méltán kérdezhetjük: mi az, vagy ki az, a ki ezen ellentéteket kiegyenlíteni képes az ember lelkében? az ész? a tudomány? - Bizonyára nem; mert akkor, a tudomány mai előhaladott

[16[

állapotában már nem volna szabad szerencsétlen embernek léteznie.

A tudomány és a vallás közt e tekintetben az a különbség hogy a mai pozitív bölcsészet a boldogság elérhetését e földön, bár hosszú küzdelmek után, határozottan kilátásba helyezi; ígér tehát olyasmit, a mit meg nem tarthat; - ellenben a vallás soha sem mondja, hogy az ember nem fog szenvedni, sőt inkább azt állítja, hogy míg *ember ember lesz*, a földön, sarkában mint egy árnyék mindig ott lesz a szenvedés, a fájdalom. «*Pauperes semper habebitis vobiscum*», «*Szegények mindig vannak veletek*»,* legyenek azok testi vagy lelki szegények.

Ne mondják, hogy művelt embernek nincs szüksége a vallásra; sőt állíthatni, hogy neki sokkal nagyobb szüksége van arra, mint a tompa egyformaságban élő közönséges embernek.

Mert először is: *a kereszt szent vallása oly igazságokat hirdet*, oly magas szempontokra emeli az embert, melyeknek teljes felfogására a lelki és erkölcsi műveltség nagy foka kivántatik.

Máté XXVI. II.

[17]

Azután a keresztény vallás *az igaznak, a jónak, a szépnek* oly mély eszméit tartalmazza, melyek az ember összes szellemi és erkölcsi tehetségei elé nem közönséges követelésekkel lépnek.

Ismerni kell azt, és akkor ki fog tűnni: hogy az, valamint a tanulatlan embert szeretettel emeli magához, úgy a művelt ember kedélyéletében is csak ő képes a sokszor megzavart harmóniát visszaállítani. Mert hiszen:

a művelt emberre nézve is vannak számnélküli megoldatlan életkérdések, a melyekre az erkölcsi érzelem feleletet kíván; és bármily szépek legyenek is e tekintetben az észnek sugalmazásai, az ember lelkiismerete nem nyugszik meg oly könnyen.

Van-e nehezebb kérdés a «szabad akarat» kérdésénél? A természet törvényei kérlelhetlen következetességgel működnek az emberen kívül és az emberen belül; így állítja ezt a mai tudomány.

Most legyen tehát szíves a legműveltebb ész is megmagyarázni: miként lehet az ember szabad a kényszerítő természeti törvények uralma mellett? Pedig a szabadság az emberiség legbecsesebb kincse, melyet a megfeszített Istenember ezen szavakkal hirdetett az emberi nemnek:

«*az igazság tesz titeket szabadokká!* * - erre van alapítva a kath. anyaszentegyháznak ama dogmája, mely felelőssé teszi lelkiismeretet a jó és a rossz tettekért; - erre vannak alapítva a művelt európai nemzetek büntető törvényei. Vagy a szabadság is a nem szabad természetből fejlődött?

Magyarázza meg magának a legműveltebb ész is, ha tudja: miképen fejlődhetik az *életnélküli* anyagból az *élet*? - miként támadhat az érzéketlen természetből az érzelem, mely örömet vagy fájdalmat szül? - miképen jön létre a velőben az ész, az értelemben az öntudat?

Mindez mindmegannyi rejtély, melyet a bölcsészetiileg kiművelt ész sem képes megfejteni. Rejtélyek, örökös rejtélyek veszik körül az észet.

Évezredek óta igyekszik azokat megoldani, hogy felfogja a megfoghatatlant. Keres, kutat, járatlan úton keres; ha eltéved, ismét visszatér az elhagyott útra; sokszor önmagát kárhoztatja, hogy csalódott, és mégis minden csalódása után ismét újra kezdi a munkát, hogy formát találhasson arra, a mit neki nem lehet tudni, - csak sej-

[19]

teni, és a miről még sem mondhat le, - hogy megismerhesse.

És azután! Megszűnt-e az ember ember lenni azért, mert művelt? A művelt embernek nincsenek szenvedései? s épen azért, mert művelt, nem érzi-e kétszeresen a fájdalmat?

Az egyszerű ember nyugodt megadással tűri a sors csapásait, neki egy szilárd kősziklája van, a melyhez ragaszkodik s a mely nem hagyja őt kételkedni a jó Isten bölcsességében.

De hol van a művelt emberben ezen megnyugvás? nem dúlnak-e lelkében a kételkedés furiái, melyek nem engedik, hogy megnyugodjék? vagy talán szerencsésebb állapot-e, ha a lélek túltéve magát minden tudományos kutatáson, elvetvén minden hitet, egyszerűen a közöny karjaiba dobja magát, mondván: reám nézve csak az létezik, a mit tudok, a többi ábránd? Az ily nyugalom nem erőltetett-e? s nem alszik-e el a hit világa után a tudás fáklyája is?

Mit nyújt az embernek a ma oly virágzásnak örvendő természet-bölcsészet? Arra tanítja: hogy *az ember életcélja az igaznak és jónak szeretete, és hogy ennek kell magát teljesen fölládoznia;*

e kettőben fekszik az élet egész boldogsága és jutalma.

De a tapasztalás azt mutatja, hogy az élet mezején, hol az érdekharcz dühöng, az ész és a jog kemény tusát vívnak a szenvedélyekkel, és itt vajmi gyakran az erőszak határoz; hogy ott, a hol maga a természet-bölcsészet által felállított «létért való küzdelem» elve csakis az erősebbnek biztosítja a gyengébb feletti túlsúlyát, - az igaznak és jónak s a szép fogalmi nagyon alárendelt hatást gyakorolnak; - hogy tehát a természet-bölcsészet hangjai szirén hangok, melyek csábítanak és üres kézzel küldik az embert az élet rideg mezejére, hogy küzdjön az *igazságtalanság* ellen, küzdjön a *hazugság ellen* a nélkül, hogy győzhessen. Ha tehát nincsen megtorlás a túlvilágon; ha itt nincs győzelem: hol van a boldogság? és mi a jutalom? - *a reménytelenség!*

A természet-bölcsészet quintessentiája az élet és a halál titkait is ígérte előttünk fölfedezhetni; és ímé! éltünk, és soha az iránt nem nyertünk felvilágosítást: mi az élet? s a midőn az utolsó óra közeledik, épen ezen bölcsészet zavarodva, akadozva mentegeti magát; és az ideal, melylyel

a pozitív bölcsészet kecsegtetett, s a melyet egész életünkön át kergettünk, szemünk elől eltűnik.

Legyen tehát az *ész* bármennyire művelt, az az *élet nagy kérdései* iránt soha sem lesz képes az embert eléggé fölvilágosítani; az élet *terhes küzdelmeiben* pedig vajmi csekély támpontot, s annál kevesebb vigasztalást nyújthat.

Álljon a tudomány bármily magaslaton; az az élet számtalan változatú viszontagságai között egyedüli irányadó nem lehet. A bölcsészet száraz tanai valamint ételszabályul nem szolgáltak ezelőtt, mert ritkán mentek át az életbe: úgy nem fognak szolgálni ezután sem, *mert a léleknek nemcsak tudomány kell*, hanem vannak egyéb igényei is, melyeknek kielégítését csak azon erkölcsi világrendben találhatja, melynek szálai a túlvilágban gyökereznek.

A művelődést és a haladást is nem pusztán az ész és a tudomány eszközölte; azok az összes szellemi és erkölcsi tényezők műve. A vallás már létezett, midőn még nem volt tudomány; abból fejlődött ez, és együttesen haladva teremtették a civilizációt.

Ne helyezzük tehát ellentétbe a tudományt az

erkölcsi életrenddel, melyet a vallás képvisel. Tartsuk magasra a tudományos haladás zászlaját; de hajoljunk meg azon érdekek előtt is, melyeket a Krisztus által alapított s az Ő egyháza által fejlesztett keresztény életrend kivívott az által, hogy közelebb vivén az embert az örök élet kútforrásához: tökéletesítette az erkölcsöket, nemesítette az ízlést, fokozta a felebaráti szeretetet, emelte az emberi méltóságot.

Az ember lelke, minden műveltség daczára, keresni fogja mindig a *kútforrást*, melyből lelki élete csergedez; s nem leend hatalom mely tökéletesen elszakítsa a szálakat, melyek őt Istenéhez fűzik. Érezni fogja mindig Sz. Pál mondatának igazságát: *«Istenben élünk, mozgunk és vagyunk»*.

Amen.